

Миомира Костић*
Александар Михајловић**

**БЕСКУЋНИШТВО
– НАЧИН ЖИВОТА
ИЛИ ОБЛИК
ВИКТИМИЗАЦИЈЕ¹**

Апстракт: Аутори су рад поделили на неколико тематских целина. Најпре су, у уводном делу рада, указали на значај човековог рада, као обављање процеса производње материјалних и духовних добара, у смислу целисходне делатности човека на стварању употребних вредности. Окренутост нераду, као посебан вид понашања, млађих и старијих, повезан је, у етиолошком смислу, са различитим криминолошким појавама, односно различитим облицима делинквентних активности. С друге стране, испољавање незаинтересованости за одржање или побољшање своје егзистенције, услед посебног психичког стања или девијације у структури личности, одређује да нечији друштвени статус буде перманентно неповољан, а особа јасно виђена, у професионалном смислу, као неко ко поседује црте друштвене неприлагођености, односно као живљење у стању скитничења или бескућништва. Затим је објашњен историјски контекст скитње/бескућништва/вагабундаже, као и њихово појмовно одређење. Важан приступ овим појавама био је у истицању правне регулативе европског континенталног права, као и правне регулативе домаћег права.

Кључне речи: виктимитет, бескућништво, скитничење, вагабундажа

Увод

Бескућништво, скитничење, просјачење нису појаве везане само за савремено доба. Напротив, оне имају своју дугу историју, па је сагледавање историјског контекста неопходно како би се училе извесне заједничке карактеристике њиховог испољавања кроз различите временске периоде, а предисторија, антрополошки и социолошки приступи, у објашњењу њиховог јављања, налазе своја тумачења у далекој прошлости, још од периода старог и средњег века. Појмовно одређење и облици испољавања ових друштвених појава представљају важне чиниоце транспарентности уочавања и социјалног утемељења у савременим државама света, па и код

* Др Миомира Костић, редовни професор, Правни факултет, Ниш, kosticm@prafak.ni.ac.rs

** Александар Михајловић, студент основних академских студија, Правни факултет, Ниш, aleksandarmihajlovic91@yahoo.com

¹ Рад је иновирани сегмент интегралног излагања Миомире Костић на тему „Виктимитет бескућника“, са Међународне научне конференције „Актуелне тенденције у развоју и примени европског континенталног права“, Правни факултет у Нишу, 17. мај 2010. године.

нас. Узроци ових појава често су скривени и, на први поглед, најчешће се одређују као ендегено утемељени, па се замагљује њихов друштвени значај и контекст.

Претпоставка је да је у 2005. у свету у скитничењу живело чак преко 100.000.000 особа.² Скитња (вагабундажа), просјачење и беспосличење (Константиновић Вилић, Николић Ристановић, Костић, 2012: 396) често су повезани са испољавањем многобројних облика делинквентних активности.³ Истовремено, овај начин живота утиче да скитнице, просјаци и беспосличари буду изложени различитим облицима криминалне виктимизације. Последњих година у свету се бележи повећање удела злочина, чак најтежих кривичних дела, која се врше на штету бескућника. У САД, на пример, статистички подаци указују да је обим криминалитета на штету бескућника, у 2005. години, виши за 30% од оног забележеног 1999. године, а 75% свих учинилаца је било млађе од 25 година.⁴ Убиства бескућника од стране малолетника, у мас-медијима, често се називају „спортом тинејџера“.⁵

Бројни радови, од појединачних расправа, преко монографских публикација (Вејер, Особок) о бескућницима и породицама бескућника у развијеним државама, попут САД, на пример, као и у земљама Европске уније, указују на обавезност буђења свести о овим појавама и код нас, поготову уколико се правилно и непристрасно уоче сви егзогени фактори њиховог настанка, као: сиромаштво (Костић, 2008), ратови, губитак посла, економске кризе. Отуда је овај рад један напор у виктимолошком сагледавању посматраних појава и допринос даљој ангажованости криминолошког и криминално-политичког приступа у превенцији настанка, али и заштити особа које су бескућници/скитнице, просјаци или вагабунде.

Историјски контекст бескућништва/скитње/вагабундаже – Према схватању које износи А. Vexliard, скитња се јавила још у старом веку, када је била строго кажњавана, због опасности од „путујућих банди“, које су се стално увећавале, па су стога скитнице прогањане (Перовић, 1998: 338). У Хамурабијевом закону, који садржи само фрагментарне одредбе

² *Homelessness*, <http://en.wikipedia.org/wiki/Homelessness>, приступ: 23.11.2012.

³ Свакако да је беспосличење шири појам од скитничења и „састоји се у неприхватању било каквих обавеза везаних за рад или друштвено ангажовање“.

⁴ *Homelessness in the United States*, http://en.wikipedia.org/wiki/Homelessness_in_the_United_States#Crimes_against_homeless_people приступ: 19.4.2010.

⁵ *Teen 'sport killings' of homeless on the rise*, http://edition.cnn.com/2007/US/02/19/homeless_attacks/index.html, приступ: 19.4.2010.

кривичног права, у параграфу 143, прописано је да ако жена „није добра домаћица, већ скитница, ако расипа кућу, занемарује мужа, биће бачена у воду“ (Јасић, 1968: 37). Скитничење, у прописаном контексту закона, више представља облик женине непослушности и нерада, које би за последицу имало лоше вођење домаћинства, неголи само структурално одређење кажњавања за скитничење.

У социолошкој литератури, опет, објашњења о скитњи и вагабундажи најчешће се доводе у однос са „историјатом сиромаштва“. Током средњег века, о сиромаштву и сиромашнима, нема сачувано много писаних докумената. Известан напредак је постигнут после харања „црне смрти“ 1348–1349. године, када је за трећину смањено становништво Енглеске.

Почетком новог века, дакле од 1459. године, и током 16. века, долази до пораста броја становништва, па самим тим налажење посла постаје отежано. У време владавине династије Тјудора, у Енглеској, на хиљаде лица без посла лутало је по земљи. Појавили су се и осакаћени просјаци, као и они који су се понашали као ментално оболели или осакаћени, у циљу успешнијег просјачења. Владавина Тјудора је толерисала осакаћене просјаче. Међутим, није толерисала телесно здрава лица како лутају около, беспосличећи. Такви „дрски вагабунди“ сматрани су као претња реду и закону (Lambert).

У Европи, током 14. века, тачније 1383. године, скитничење је постало законом санкционисано, па су државни чиновници у Британији могли да хватају вагабунде и присиљавају их да се сами издржавају, а уколико то не могу, утолико су били упућивани у затворе. Вагабунде су могле бити кажњене тако што су окивани у јармове, на три дана и три ноћи. Већ 1530. године тој казни придодато је и бичевање за вагабунде. Претпоставка средњовековног, као и нововековног господара била је да су вагабунде, у ствари, лопови. Током 1547. године, у Британији је донет закон који се односио на скитњу и прописивао нека драстична ретрибутивна одређења, као што су: ропство у трајању од две године и жигосање словом V (*vagrant*, engl. скитница), и то као казна за први прекршај, јер је већ за други била предвиђена смртна казна.⁶

Године 1573. донет је још суровији закон. Већ за први прекршај вагабунд би био ишибан и спаљивано му је десно уво ужареним гвожђем (осим да је добио неки посао у међувремену), док би за други прекршај био обешен (опет осим да је добио неки посао у међувремену), а за трећи

⁶ Видети: *Homelessness*, loc. cit.

би био обешен безусловно. Ипак, 1597. године, била је укинута смртна казна за скитничење.

До краја 16. века, у Енглеској, држава је покушавала да обезбеди становање за скитнице уместо да их кажњава, тако што је подстицала оснивање „брајдвел“ установа (Константиновић Вилић, Костић, 2011: 129), за боравак скитница и, уједно, њихово обучавање за обављање неког занимања. Током 18. и 19. века отворани су сиротињски домови, према којима је држава имала крајње рестриктивну политику, у смислу издвајања средстава за њихов опстанак. Такође, међу осуђеницима, који су били транспортовани у америчке колоније у 18. веку, био је и велики број вагабунда.

У САД, 1872. године, отвара се прва мисија за збрињавање бескућника, а све у складу са растућим покретом социјалне бриге према угроженим категоријама становништва. У мањим градовима САД окупља се посебна категорија скитница (енгл. *hobos*), који живе поред шина и возовима стижу до различитих дестинација.

У првим годинама 20. века, у већини европских држава и по већим градовима издвајају се оронуте градске области, у којима живе сиромашни, скитнице, алкохоличари (енгл. *skid road*).⁷ Управо социолози, дојени социолошке књижевности, износе такве ставове, по којима се конвенционалне форме криминалитета, делинквенција, ментална обољења, самоубиства, проституција, бескућништво, повећана смртност деце, као и друге појаве које указују на социјалну патологију, попут повећане стопе смртности и заразних обољења, уопште гледано, јављају различито, али у градским и приградским подручјима (Clinard, 1968: 108).

Већ тридесетих година 20. века „Велика депресија“ у САД проузроковала је епидемијске размере сиромаштва, глади и скитничења. Тада је забележено да преко 2.000.000 бескућника лута целим простором САД. Током шездесетих година, дакле неких тридесет година касније, у Енглеској долази до промена у схватању о социјалним потребама бескућника. Број лица која живе „окрутним животом“ на улицама порастао је драматично. Тада је основано удружење Rough Sleeper Initiative, које постоји и данас, и учинило је да социјални услови живота бескућника буду умногосте побољшани.

Пред крај 20. века јавило се „модерно бескућништво“, као последица економских промена и умањења могућности да се оствари „пристојно становање“ за сиромашније категорије становништва. Затим, током се-

⁷ Видети о томе опширније: *Homelessness*, loc. cit.

дамдесетих година 20. века наступио је процес деинституционализације ментално оболелих лица из државних психијатријских установа у САД, па је прилив бескућника ка великим градским агломерацијама, попут Њујорка, на пример, постао огroman.⁸

Управо тада, бескућништво је доспело у жижу америчке јавности, дакле касних седамдесетих и раних осамдесетих година 20. века, када је у САД направљен први корак у статистичком евидентирању лица која живе на улици, „начином живота јасно омеђеним трачницама великих градова“. Од средине седамдесетих па све до раних деведесетих година 20. века, видљиво бескућништво постаје уобичајени приказ, чак и у државама које имају добро развијену мрежу програма социјалне сигурности, као што је Канада, на пример. Ангажовањем мас-медија, становништво Северне Америке од тада почиње да се суочава са приказима бескућника Африке и Азије, али и са сопствених простора, но и даље се та појава не доживљава као бескућништво у својој земљи, односно као бескућништво „код куће“.⁹

У том временском периоду дошло је и до настанка неких нових „струјања“, у испољавању скитничења као начина живота. Наиме, средином осамдесетих година 20. века дошло је до наглог пораста броја бескућних породица. То је непосредно утицало на растући број осиромашене и одбегле деце, тинејџера и млађих пунолетних лица, који сада чине једну подгрупу популације бескућника.

На почетку 21. века, тачније 2002. године, истраживања су показала да су деца и читаве породице, у ствари, највећи растући сегмент бескућника у САД, што је пред државу и невладин сектор поставило сасвим нове захтеве за сузбијање појаве, или пре, за обезбеђење пристojних услова становања и за заштиту ових лица од било ког облика виктимизације.¹⁰

Отуда се као посебан криминолошки/виктимолошки феномен посматрају „деца са улице“, назив који је у употреби за децу која живе на улицама великих градова. Они су особе суштаствено депривирани од породичне бриге и заштите. Већина деце са улице су старости од 5 до 17 година, која живе у напуштеним зградама, картонским кутијама, парковима и непосредно на улици. У виктимолошком приступу посебно се истиче то што не постоје прецизни критеријуми за разврставање ових лица по групама, већ особеност континуитета таквог живота, којом се раздвајају

⁸ Видети о томе опширније, на пример: *Homelessness*, loc.cit.

⁹ Видети: Rae Bridgman, Irene Glasser: *Braving the Streets: The Anthropology of Homelessness*, Berghahn Books, New York 1999 <http://www.questia.com/read/11070485?title=Braving%20the%20Street%3a%20The%20Anthropology%20of%20Homelessness>, приступ: 23.4.2010.

¹⁰ Видети о томе опширније, на пример: *Homelessness*, loc.cit.

две групе: они који на улици проводе неко време и спавају у кући са непоузданим одраслим особама и они који заиста живе на улици, без икаквог надгледања или бриге од стране старијих. Деца са улице изложена су различитим облицима злостављања, занемаривања и експлоатације, чак и убиствима од стране „одреда за чишћење“, које унајмљују локални моћници или полиција.¹¹

Појмовно одређење бескућништва/скитње/вагабундаже – Појмовно одређење бескућништва, скитње, вагабундаже, као облика девијантног понашања, може бити у правном и социолошком смислу. Правно одређење заснива се на правним прописима о скитницама и просјацима, а социолошко, које је обухваћено појмом вагабундажа, односи се на социјалне особине ових појава.

Скитња је, најкраће, начин живота без пребивалишта. Скитнице стално лутају и мењају место боравка, али неке су стално настањене, па је јасно да битно својство скитње није само лутање, већ начин живота. Стога, неки криминолози с правом закључују да су скитнице лица „изолована из друштвеног живота, налазе се на његовим маргинама, не учествују у редовним друштвеним активностима, живе 'од данас до сутра', нису у стању да се интегришу у друштвену заједницу. Они припадају издвојеним друштвеним групама без одговорности, без друштвено признатог статуса и заштите, налазе се у стању самоизолације у политичком, економском, културном и социјалном смислу и не прихватају моралне и правне норме“ (Константиновић Вилић, Николић Ристановић, Костић, 2012: 395–396).

Јасно појмовно одређење бескућника је од кључног значаја за креирање социјалне политике према њима. Као највидљивији индикатор сиромаштва, бескућништво, својим јављањем, суочава остатак становништва модерних држава са чињеницом да не постоје услови или довољна оспособљеност државе да сваком грађанину понуди/обезбеди најосновније услове за здрав и продуктиван живот.¹²

Широко прихваћену концептуализацију бескућништва развио је Peter Rossi (1987). Овај аутор је направио разлику између литерарног описа бескућника (особе које очигледно немају приступ конвенционалном становању и које би биле сматране бескућницима од стране било које могуће дефиниције термина) и оног описа који се односи на особе које нестално или маргинално станују (особе које ретко или крајње повремено теже ка

¹¹ *Street children*, http://en.wikipedia.org/wiki/Street_children, приступ: 14.5.2010.

¹² Видети: *Braving the Streets: The Anthropology of Homelessness*, <http://www.questia.com/library/1520226/braving-the-street-the-anthropology-of-homelessness> loc.cit. приступ: 23.11.2012.

мање-више конвенционалном смештају или становању). Ово разликовање треба применити у студијама о „видљивим бескућницима“ (који се налазе у склоништима за бескућнике, који живе на улицама, улогорени, у напуштеним зградама и на местима као што су станице подземне железнице) и онима са несталним становањем (оних који су ’савијени/згурени’ на једном месту, повремено са другима, обично са сиромашнима или целим породицама или оних који живе у јевтиним становима за које плаћају дневну или недељну закупнину). У зависности од тога како се широко схвати ’мрежа бескућника’, тако се и врши огроман утицај на обим и карактеристике лица која се могу обухватити појмом бескућништва.¹³

Ипак, бескућници или скитнице су оне особе или социјалне категорије лица чији се живот не одвија у сопственом дому, односно у месту пребивалишта или боравишта, зато што они то себи не могу да обезбеде, из било ког разлога, недостатка новца за станарину, на пример, или су, с друге стране, онемогућени да остваре регуларно, сигурно и адекватно становање или им недостаје макар „стално, регуларно и адекватно преноћиште“. Правно одређење статуса скитница и/или скитничења као појаве разликује се од земље до земље, чак и између различитих ентитета или институција у истој држави или региону.

Бескућништво обухвата и статус оних особа чије се ноћно обитавалиште одвија у склоништу за бескућнике, дакле у једној институцији која обезбеђује привремено боравиште за особе које желе да буду институционално збринуте на неки начин или, пак, збринуте на неком приватном или јавном месту, које није у својој основи било одређено да се користи као редовни, ноћни смештај за људе. У САД, на пример, питањима бескућника бави се Министарство становања и урбаног развоја, које категорију „хроничног бескућника“ одређује као „усамљену особу, у једном стању онеспособљености, која је у статусу бескућника непрекидно једну годину или дуже или је имала бар четири епизоде бескућништва у протекле три године“.¹⁴

Но, у литератури се често наводи и питање, чије је разрешење важно у одређивању појма *бескућник*, а односи се на ситуацију када „не постоји приступ конвенционалном смештају“, а ипак се та особа не сматра бескућником. То се догађа у случајевима када се особе крећу с једног места на друго, као начин живота који је у складу са културолошким схватањима

¹³ Саме особе које су бескућници дају о себи сасвим различита виђења свог социјалног статуса.

¹⁴ Видети: *Homelessness in the United States*, loc. cit; *Homelessness*, loc. cit.

групе. Попут сточара, на пример, који се крећу за крдима и немају стално место пребивалишта. Још је теже одговорити на ово питање у односу на избеглице и имигранте. Избеглиштво такође може увећати нечију вулнерабилност на различите облике бескућништва.¹⁵

На европском континенту бескућништво такође представља једно од главних социјалних питања, које захтева јасан и недвосмислен политички координиран одговор. Најзначајнију, обједињену активност, у решавању друштвеног и правног статуса бескућника, остварује организација *FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homelessness)*, која је развила типологију бескућништва и недостатка становања, под називом *ETHOS (European Typology of Homelessness and housing exclusion)*. *ETHOS* типологија се заснива на концептуалном разумевању о постојању три домена који конституишу реч „дом“, а да не постојање сваког од њих, у ствари, указује на бескућништво. Уколико неко има свој „дом“ то се трајно може разумети као: остваривање адекватног становања (односно простора), при чему особа и његова/њена породица има право својине (физички домен); омогућавање да се очува приватност и ужива у одређеним релацијама са другима (социјални домен) и поседовање легалног права на одржај (правни домен).

Непостојање неког од ова три одређења води ка заснивању четири концепта бескућништва, који се описују као: недостатак крова над главом, бескућништво, небезбедно становање и неадекватно становање. *ETHOS*, затим, класификује бескућнике, према томе како живе или каква је „кућна“ ситуација. Ове концептуалне категорије обухватају тринаест врста бескућника, у циљу вођења и примене различитих политичких поступака, као што су: мапирање питања бескућништва, развој, мониторинг и евалуациона политика, према свакој од њих. Те категорије лица су оне које живе: тешко (на улици, јавним просторима, на пример); у смештају за хитне случајеве (прихватилишта или прихватне станице); у склоништима за бескућнике; у склоништима за жене (због насиља у породици); у избегличким камповима; под притиском одузимања поседа судским путем; под претњом насиљем; привременим/неуобичајеним начином живота; у неподесним кућним условима; окружени великим бројем других лица, отпуштених из казних установа; у небезбедним условима или примају дуготрајну социјалну помоћ.¹⁶

¹⁵ Видети: *Braving the Streets: The Anthropology of Homelessness*, loc.cit.

¹⁶ *ETHOS – European Typology of Homelessness and housing exclusion*

<http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf>, приступ: 27.4.2010.

Правна регулатива европског континенталног права (Европска унија, Савет Европе, поједине државе) – Пошто је Европски парламент усвојио Резолуцију о социјалним аспектима становања маја 1997. године, оформљен је Европски форум за становање (*European Housing Forum*), као место за размену мишљења и дискусију између мрежа укључених у питања становања, са седиштем у Бриселу. Циљеви ове организације огледају се у: размени информација између њених чланова, идентификацији тема које захтевају да се о њима води дискусија, као и у промовисању значаја сектора становања на свим нивоима. *FEANTSA* је члан овог Форума.¹⁷

У Паризу је 18–19. септембра 2000. године одржан 12. неформални састанак министара за питања становања у државама чланицама Европске уније, са темом о „приступачности становању“, а такође и са идејом разматрања могућности доношења и усвајања посебне конвенције о праву на становање.

Препознавање и евидентирање права на становање у различитим међународним документима, дакле на нивоу УН, као и у оквиру Европске уније и Савета Европе, поступци су од посебног значаја за тврдњу да је бескућништво нешто што није само социјална тема, обухватајући и виктимолошки приступ, већ, пре свега, питање адекватне легислатуре у земљама Европе.

Листа докумената,¹⁸ који обухватају, између осталог, и право на адекватно становање, мора да отпочне навођењем најважнијих аката донетих на нивоу Уједињених нација и Међународне организације рада, који прописују следеће:¹⁹ *Универзална декларација о људским правима* из 1948. године (*Universal declaration on human rights*, 1948), да „свака особа има право на стандард живљења који је довољан да осигура њено здравље и добробит, као и здравље и добробит чланова породице, поготову у погледу: исхране, одевања, становања, медицинске бриге, као и у погледу добијања неопходних социјалних услуга“ (А. 25.1.); *Споразум о економским, социјалним и културним правима* из 1966. (*Agreement on economic,*

¹⁷ *Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115 www.europarl.europa.eu/charter/civil/pdf/con115_en.pdf, приступ: 27.4.2010.

¹⁸ *Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, loc.cit.

¹⁹ Детаљна анализа ових права садржана је и у напису: *Council of Europe: „Housing Rights: The Duty to Ensure Housing for All“*, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1292391&Site=CommDH>, приступ: 4.5.2010.

social and cultural rights, 1966), да „државе потписнице овог споразума признају право свакој особи на стандард живљења који је довољан за њу и њену породицу, укључујући довољно хране, одеће, као и задовољавајуће становање, као и непрекидан напредак у условима живота“ (А. 11); *Декларација о напретку и развоју у социјалној области* из 1969. године (*Declaration on progress and development in the social domain*, 1969), да је један од главних предмета развоја политике да „се постара о свима, а посебно о људима са малим приходима и великим породицама, да имају задовољавајуће услове становања и пратеће заједничке службе“.

Затим, извесне циљне групе су заштићене, свака понаособ, експлицитним захтевом за адекватним становањем, путем извесних докумената, донетих на нивоу УН-а, односно од стране Међународне организације рада (МОП или ILO): радници (МОП, 1962), избеглице (МОП, 1961), деца (УН, 1959, 1989), жене (УН, 1979), остарели радници (МОП, 1980), радници имигранти (МОП, 1990), мањине (УН, 1991), домородачко становништво (УН, 1993).

Друга конференција о становању (*Habitat Conference II* 3 to 14 June 1996) одржана је 3–14. јуна 1996. године (уз приступање Европске уније Истамбулској декларацији) и својим планом акције обухватила је „обавезе владе да помогне становништву да оствари право на становање и да заштити и унапреди суседства“.

На нивоу Европе, право на становање обухваћено је низом значајних докумената усвојених од стране Савета Европе. Међу њима, свакако је најзначајније поменути Европску конвенцију о људским правима (*European Convention on Human Rights*), усвојену 5. новембра 1950. године, намењену заштити грађанским и политичким правима и пет пратећих протокола.²⁰ У Конвенцији се не наводи право на становање, али, у члану 8 је прописано да сви људи имају право на поштовање свог приватног и породичног живота, њиховог дома и на своју преписку, као и право на оснивање породице (члан 12).

Савет Европе усвојио је и Европску социјалну повељу (*European Social Charter*),²¹ октобра 1961. године и ревидирану маја 1996. године, намењену заштити социјалних и економских права. Европски комитет за социјална права је потврдио да је Европска социјална повеља документ

²⁰ Видети: Council of Europe: *European Convention on Human Rights and its 5 Protocols*, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, приступ: 4.5.2010.

²¹ Council of Europe: *European Social Charter* <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/035.htm>, приступ: 4.5.2010.

комплементаран Европској конвенцији о људским правима и да права гарантована Повелом нису ограничавајућа сама себи, већ комплементарна правима из Конвенције. Ипак, пракса је потврдила да је недељивост свих побројаних права више теорија него стварност, зато што политичка и грађанска права тешко могу да остваре она лица која су лишена основних економских и социјалних права. Ревидирана Европска социјална повеља из 1996. године садржи специфично право на заштиту против сиромаштва и социјалне искључености. Документ, такође, садржи заштиту против модерних облика насиља – као што је сексуално узнемиравање, као и модерних облика искључености/ексклузије – као што је бескућништво.²² У члану 31 пише: „Са намером да се обезбеди задовољавајућа пракса у остваривању права на становање, уговорнице прихватају да предузимају мере у намери: да помогну да се обезбеди становање на адекватан начин, да спрече и умање статус бескућништва, са погледом на његово постепено елиминисање, да учине да цена становања буде прихватљива људима који немају потребна примања“.

Стална конференција локалних и регионалних власти Европе (*Permanent conference of local and regional authorities of Europe*, 1993), која се одржава од 1993. године, промовише препоруку са циљем интегрисања права на становање, у оквиру постојећих законских инструмената, посебно у складу са Европском конвенцијом о људским правима.

Право на становање регулисано је и на нивоу Европске уније. Наиме, Уговор о Европској унији (*Treaty of the European Union*),²³ из 1992. године, у члану 136 упућује на фундаментална социјална права утврђена Европском социјалном повељом из 1961. године (ревидирана Социјална повеља обухвата право на становање).

Европски парламент (*European Parliament*), који чине представници грађана – посланици, који се бирају на општим, непосредним изборима, сваких пет година, изабрано је тело које представља грађане Европске уније и учествује у законодавном процесу.²⁴ Ова институција ЕУ такође је донела низ значајних аката везаних за остваривање права на становање

²² Видети текст: *Social rights require adequate protection in Europe* too http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/061016_en.asp, приступ: 25.1.2010.

²³ Видети, на пример: *Уговор из Масстрихта или Уговор о Европској унији*, <http://eubezbednost.ccmr-bg.org/pdf/Ugovor%20iz%20Mastrihta%20ili%20Ugovor%20o%20Evropskoj%20uniji.pdf>, приступ: 4.5.2010.

²⁴ Видети опширније: *Briefing No 39, The social aspects of enlargement of the European Union*, II. The Positions of the Institutions of the European Union, 1. The European Parliament http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/39a2_en.htm, приступ: 4.5.2010.

и елиминисање бескућништва. Резолуција о становању за бескућнике (*Resolution on housing for the homeless*, June 1987) донета је јуна 1987. године, по којој „право на становање треба да буде гарантовано легислатуром држава чланица и да га државе чланице препознају као фундаментално право“.²⁵ Затим, маја 1996. године усвојена је Резолуција Европског парламента о Другој конференцији Уједињених нација о становању из маја 1996. године (*European Parliament resolution on the United Nations Habitat II conference*, May 1996), по којој је неопходно „одмах позвати Европску унију да инкорпорише право на становање у све уговоре и повеље којима се регулишу активности и циљеви Европске уније“. У мају 1997. донета је Резолуција Европског парламента о социјалним аспектима становања (чије доношење прати оснивање Европског форума за становање) (*European Parliament resolution on the social aspects of housing*, May, 1997), у којој се „позива Европска унија да обухвати право на становање својим уговорима“. Као значајно, треба навести и извештај Bertel Haarder из марта 2000. године, који је усвојила Комисија за слободу и права грађана, при Европском парламенту (*European Parliament, Commission on the freedom and rights of citizens, Bertel Haarder report*, March 2000). У овом извештају се захтева да сва економска и социјална права, рангирана од социјалне заштите ка условима адекватног становања и од медицинске бриге ка одговарајућем образовању, треба да буду инкорпорирана у будућу Повељу Европске уније о основним правима.

Комитет региона објавио је иницијативу за бескућнике 1999. године (*Committee of the regions: announcement of initiative for the homeless*, 1999/С 293/07), у којој се наглашава да уколико се „становање сматра једним од првих услова да се омогући особи да учествује у процесу социјалног и професионалног остваривања, Комитет региона позива европске судове да унапреде стремљење ка остваривању права на становање“.

Европска комисија за комуникацију (*European Commission Communication: Building a Europe of "inclusion"*, March 2000), у својој тежњи ка „инклузивној Европи“, сматра да је „губитак стана један од најозбиљнијих показатеља сиромаштва и социјалне искључености“, па је зато неопходно „... унапредити опште мере социјалне инклузије, захваљујући законском оквиру, који дефинише искључење у смислу приступа основним правима на пољу: запошљавања, становања, медицинске бриге, образовања, културе, породице и заштите деце“.

²⁵ *Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, loc.cit.

Право на становање, у појединим државама чланицама Европске уније, најпре је регулисано уставним одредбама, као у праву: Белгије, Шпаније, Грчке, Португала, Финске, Холандије, Шведске, затим уставним актима појединих области у Немачкој (Бремен, Берлин, Брандебург, Баварија, Хамбург), коначно, посебним законима о становању или законима којима се регулише борба против сиромаштва (Француска, Данска, Уједињено Краљевство, Италија, Ирска, Немачка).²⁶

Правна регулатива домаћег права (норме о бескућништву, скитничењу) – Устав Републике Србије²⁷ не прописује посебно право на становање. У Другом делу Устава, под називом: „Људска и мањинска права и слободе“, у члану 69, прописује се право на социјалну заштиту, тако да грађани и породице којима је неопходна друштвена помоћ ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољавање основних животних потреба, имају право на социјалну заштиту, чије се пружање заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства.

Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, усвојене у Стразбуру,²⁸ прописује право на становање у члану 31. У намери да обезбеде ефективно остваривање права на становање, стране уговорнице се обавезују да преузимају мере које имају за циљ: унапређивање приступа стамбеном смештају одговарајућег стандарда; спречавање или умањивање појаве бескућништва, како би се она постепено уклонила; да учине да цене стамбеног смештаја буду доступне онима који немају довољно средстава.

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад²⁹ прописује да се приликом вођења досијеа о кориснику, у евидентирању „породичних и срединских утицаја“ (образац бр. 2), као „посебни проблеми чланова породице – домаћинства“, узимају у обзир и скитња, односно бескућништво. У Националној стратегији за младе³⁰ износи се да се, према подацима полиције, број деце и младих који живе или раде на улици у Републици Србији креће око 400, од тога око 200 у

²⁶ Видети опширније: *Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, loc. cit.

²⁷ *Устав Републике Србије*, „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006.

²⁸ *Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље усвојене у Стразбуру 3. маја 1996*, „Сл. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/2009.

²⁹ *Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад*, „Сл. гласник РС“, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник, 1/2012 – др. правилник.

³⁰ *Национална стратегија за младе*, „Сл. гласник РС“, бр. 55/2008.

Београду. Међутим, поуздано се може претпоставити да је овај број непоредиво већи. Ови млади углавном су лишени било какве организоване помоћи и подршке и у великом су ризику да постану жртве трговине људима. Као посебно осетљиве, маргинализоване и социјално угрожене групе младих, осим оних који су: без родитељског старања, смештени у васпитне установе, сиромашни, они који нису обухваћени школским системом, припадници националних мањина, верских заједница, млади са потребом за посебном подршком, избегла и расељена лица, у Стратегији развоја здравља младих у Републици Србији³¹ наводе се и бескућници. У Стратегији за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године³² констатује се да је утицај дроге на друштво „разарајући“³³ и да изазива, између осталог, бескућништво и сиромаштво. Навођење дечијег бескућништва, као примера злоупотребе права детета, јасно је истакнуто у Правилнику о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за осми разред основне школе.³⁴ Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању³⁴ прописује обавезу посебног евидентирања малолетника који се више од два пута прихватају у станици, са циљем да се месно надлежном центру за социјални рад предложи конкретан програм даљег рада у случају скитње малолетника (члан 27).

Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији³⁵ наводи читав низ препорука у вези са стамбеним приликама повратника Рома, у периоду после реадмисије (бр. 5.4.2). За повратнике бескућнике треба организовати смештај.

³¹ Стратегија развоја здравља младих, „Сл. гласник РС“, бр. 104/2006.

³² Стратегија за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године, „Сл. гласник РС“, бр. 16/2009.

³³ Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за осми разред основне школе, „Сл. гласник РС“, бр. 6/2008.

³⁴ Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању, „Сл. гласник РС“, бр. 88/93, 121/2003, 8/2006, 63/2006 и 36/2008 – др. правилник, 50/2012.

³⁵ Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији, „Сл. гласник РС“, бр. 27/2009.

Смернице добре клиничке праксе у клиничком испитивању³⁶ претпостављају постојање етичких и међународних стандарда квалитета за планирање, спровођење, записивање и извештавање при испитивањима која се изводе на људима. У групу вулнерабилних испитаника спадале би и: сиромашне особе, бескућници и номади.

Закључак – Савремени облик бескућништва отпочео је као последица економских потреса у модерним друштвима 20. века, потпомогнут смањеном доступношћу да се обезбеди адекватно становање за сиромашније људе.

О бескућницима/скитницама/вагабундама данас је скоро немогуће изнети закључак који би оконччао, умањео или бар ублажио њихов статусни положај и утицао на смањење њиховог виктимитета. Напротив, јавља се нова учесталост категорија људи који су се раније ређе, спорадично карактерисали као бескућници (деца) или сасвим нове форме код оних који су иначе мање изложени да ступе у категорију бескућника (средњи слој становништва екстремно осиромашен).

Стратегија социјалне инклузије у Европској унији била је усвојена од стране Европског савета у Лисабону 2000. године. Тиме су јасно обезбеђени услови за постизање опште сагласности на нивоу земаља Европске уније да се стимулише постизање координиране развојне националне политике у овој области. Општи циљеви усвојени у Стратегији обухватају промовисање доступности становању и превенције бескућништва. Стратегија социјалне инклузије у Европској унији спојена је, у међувремену, са још две одвојене стратегије о пензијама и здравственој заштити, у једну јединствену стратегију о социјалној заштити и социјалној инклузији. У марту 2006. године, Европски савет је усвојио нови оквир за процес социјалне заштите и за процес социјалне инклузије. У том ревидираном оквиру усвојена су три нова циља опште социјалне инклузије, укључујући: „обезбеђивање приступа свим добрима, правима и службама, неопходним за учешће у друштвеном животу, превенирање и обраћање пажње у односу на искључивање и борба против свих облика дискриминације који воде ка искључивању“. Овај документ, на путу наше земље ка Европској унији, довољан је подстрек, али и обавеза, ка усвајању нових законских

³⁶ Смернице добре клиничке праксе у клиничком испитивању, „Сл. гласник РС“, бр. 28/2008.

решења којима би се на експлицитан начин штитило право на адекватно становање сваког становника код нас.³⁷

Литература

- Јасић, С. (1968), *Закони старог и средњег вијека*, Београд.
- Константиновић-Вилић, С., Костић, М. (2011), *Пенологија*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета.
- Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2012), *Криминологија*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета.
- Костић, М. (2008), Задовољавање потреба у условима сиромаштва, *Социјална мисао* 60, стр. 119–132.
- Перовић, К. (1998), *Криминологија*, Универзитет Црне Горе – Подгорица, Никшић.
- Clinard, M. B. (1968), *Sociology of Deviant Behavior*, New York: Holt, Rinehart and Winston.

Интернет адресе

- Braving the Streets: The Anthropology of Homelessness*, <http://www.questia.com/library/1520226/braving-the-street-the-anthropology-of-homelessness>
- Homelessness*, <http://en.wikipedia.org/wiki/Homelessness>
- Homelessness in the United States*, http://en.wikipedia.org/wiki/Homelessness_in_the_United_States#Crimes_against_homeless_people
- Teen 'sport killings' of homeless on the rise*, <http://edition.cnn.com/2007/US/02/19/homeless.attacks/index.html>
- A.L. Beier, Paul Ocobock: *A History of Vagrancy and Homelessness in Global Perspective*, Ohio University Press, Swallow Press, <http://www.ohioswallow.com/book/Cast+Out>
- Tim Lambert, *A History of Poverty*, <http://www.localhistories.org/povhist.html>
- Rae Brigdman, Irene Glasser: *Braving the Streets: The Anthropology of Homelessness*, Berghahn Books, New York 1999.

³⁷Bill Edgar and Henk Meert, *Fifth Review of Statistics on Homelessness in Europe*, November 2006, FEANTSA, p. 7, http://www.feantsa.org/files/transnational_reports/2006reports/06RSen.pdf, приступ: 27.4.2010.

- <http://www.questia.com/read/11070485?title=Braving%20the%20Street%3a%20The%20Anthropology%20of%20Homelessness>
Street children, http://en.wikipedia.org/wiki/Street_children
ETHOS – European Typology of Homelessness and housing exclusion, <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf>
Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 19 April 2000, Charte 4242/00, Contrib 115, www.europarl.europa.eu/charter/civil/pdf/con115_en.pdf
Council of Europe: *Housing Rights: The Duty to Ensure Housing for All*, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1292391&Site=CommD>
Council of Europe: *European Convention on Human Rights and its 5 Protocols*, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>
Council of Europe: *European Social Charter*, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/035.htm>
Social rights require adequate protection in Europe too, http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/061016_en.asp
Уговор из Мастрихта или Уговор о Европској унији, <http://eubezbednost.ccmr-bg.org/pdf/Ugovor%20iz%20Mastrihta%20ili%20Ugovor%20o%20Evropskoj%20uniji.pdf>
Briefing No 39, The social aspects of enlargement of the European Union, II. The Positions of the Institutions of the European Union, 1. The European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/39a2_en.htm
Bill Edgar and Henk Meert, *Fifth Review of Statistics on Homelessness in Europe*, November 2006, FEANTSА, p. 7.
http://www.feantsa.org/files/transnational_reports/2006reports/06RSen.pdf

Прописи

- Устав Републике Србије*, „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006.
Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље усвојене у Стразбуру 3. маја 1996, „Сл. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/2009.
Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад, „Сл. гласник РС“, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник, 1/2012 – др. правилник.
Национална стратегија за младе, „Сл. гласник РС“, бр. 55/2008.
Стратегија развоја здравља младих, „Сл. гласник РС“, бр. 104/2006.

Стратегија за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године, „Сл. гласник РС“, бр. 16/2009.

Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији, „Сл. гласник РС“, бр. 27/2009.

Смернице добре клиничке праксе у клиничком испитивању, „Сл. гласник РС“, бр. 28/2008.

Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за осми разред основне школе, „Сл. гласник РС“, бр. 6/2008.

Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању, „Сл. гласник РС“, бр. 88/93, 121/2003, 8/2006, 63/2006 и 36/2008 – др. правилник, 50/2012.

HOMELESS PEOPLE – THE WAY OF LIFE OR THE FORM OF VICTIMIZATION

By Miomira KOSTIC, Aleksandar MIHAJLOVIC

ABSTRACT

The modern form of homelessness has started as the consequence of the economic distress in modern societies of the 20. century, helped by the minor possibility to provide adequate housing. About the street children, homeless people, vagabonds, today is nearly impossible to make an unique conclusion which could end, reduce or even mitigate their social position and influence to disparage their victimity.

On the contrary, there is a new frequency of the people who were in the past rarely or sporadic homeless (children) or completely new form at the category who had been subjected as little as possible to the homeless status of life (extreme poor people of the ex-middle social category).

Today, in the 21st century, Europe, social rights need to be adequately protected. The revised European Social Charter of 1996 contains a legal provision on a specific social right to be protected from poverty and social exclusion. This provision offers protection from some contemporary forms of violence (such as sexual harassment) and some modern forms of exclusion (such as

vagrancy and loitering). The phenomenon of the so-called „crying“ poverty in Europe today refers to the categories of elderly people, disabled persons, migrants, the homeless people and to all the categories of the street children, as well as others persons living in unbearable and undignified living conditions. Homeless minors fall into a category of particularly endangered social groups.